

Зборник радова конференције “Развој астрономије код Срба IV”
Београд 22-26. април 2006,
уредник М. С. Димитријевић
Публ. Астр. друш. “Руђер Бошковић” бр. 7, 2007, 643-647

ТЕЛЕСКОП КОМПОЗИТОРА НИКОЛЕ ХЕРЦИГОЊЕ

БРАНКА РАДОВИЋ

Академија лепих уметности, Београд

Резиме. Приказане су успомене на познатог композитора Николу Херцигоњу, његов телескоп и астрономска интересовања.

Имала сам ту срећу и задовољство да композитор, музиколог, етномузиколог Никола Херцигоња (1911-2000) буде мој професор, током свих пет година студија музикологије на (тада) Музичкој академији, данас Факултету музичке уметности у Београду. И то је почетак нашег упознавања које се завршило успешном одбраном дипломског рада, 1974. године. У ствари, тек тада је започело, једно дивно дружење које је све интензивније трајало до његове смрти, 7. јула 2000. године.

Одлазила сам често у стан на високом петом спрату зграде на Бановом брду, причала о многобројним почетничким мукама професора средње школе, јела тетка Секине колаче, његове последње, верне, одане и бескрајно драге супруге. Проблеме је имао и професор, са годинама они су били све већи, слабо је видео, и то све слабије, али је добро чуо и слушање музике, нарочито преко таласа радија, улепшавало је његове старачке дане.

Један велики преузети посао са моје стране, ангажовао нас је у потпуности, током безбројених сусрета осамдесетих година, јер сам пожелела да о нашем професору и шефу класе напишем магистарски рад, верујући да ћу у томе успети и да ће он нарасти до биографије, монографије...

Множили су се сусрети, моји доласци били су све учесталији, а број страна мог рада се са сваким доласком увећавао. Заједно смо прегледали сложене партитуре, ја бих их проучавала код куће, припремала се за заједничке сеансе над његовом музиком, над његовим делом, које никада нису биле – музика сама и дело само. Кад је рад прешао 400 страна, морао се некако и прикрајчити, што се и догодило 1988. године мојим окончавањем постдипломских студија. Међутим, баш у годинама после тога, када више није било директних повода да се испита још који податак или провери нота у партитури, наше дружење са музиком почело је да прераста у право

пријатељство. Ситуација у земљи се све више компликовала, све су се више захуктавали борбени покличи. Професор је све чешће помињао године Другог светског рата и своје учешће у њему, ја сам професури додавала све нове и нове обавезе које су ме исцрпљивале и мучиле.

Већ сам напамет знала распоред свих ствари у његовој соби, распоред књига, посебно стручне литературе и белетристике, оне страшне књиге исписане готицом, знала сам где стоји сваки његов рукопис, а посебно и почасно место заузимао је велики, мени се тада чинио огромни – телескоп.

Никада можда и не бих сазнала ништа о астрономији да није било те чудесне справе у соби, на врху солитера на Бановом брду, увек уперене у небо. Од узбуђења што улазим у један богати живот и у свезнајуће кругове професорове и његових веома различитих интересовања, један наизглед неважни догађај, сасвим ме је у то упутио.

На једном од долазака, када је од Новог Београда до Бановог брда требало много времена и стрпљења да се аутобусима превезем по лошем времену и стојећи на једној ноzi, са тешким пртљагом нота у обема рукама, ја сам, како под теретом исцрпљујућег путовања тако и још тежег и исцрпљујућег живота какав смо сви водили тих година, већ са улазних врата почела са жалбама и све то у духу како ми је тежак директорски посао, како од мене сви траже плате, а плата нема, свега неколико марака, како ето ни превоз не ваља не слушају ме ни ученици ни сопствено дете... На сву ту бујицу силних невоља и „несрећа“, професор ме је скоро нежно ухватио за руку и без икаквог упозорења одвео до оне чудесне справе загледане у прозор. До тада се никада нисам ни усудила да питам чему она служи, како се користи и када, иако сам стално била свесна присуства чудне направе.

Овога пута, професор ме је одвео да ми, тако сам то доживела, учини част рекавши: “Улазећи овде, у моју радну собу и моје светилиште, молим вас од свих животних недаћа и овоземљаских брига очистите се само једним погледом у небо!” И ја сам тада први пут погледала у звезде другачијим очима.

Нисам видела ни схватила ништа. Морало ми се показати и објаснити, најпре оно најједноставније, распоред и слика појединих звезда, планета, графички лик сазвежђа.

Рекао је : „Само ћутите и гледајте“ !

У почетку нисам знала ни зашто да ћутим, ни шта да гледам. Гледам, а не видим.

Убрзо су наши сусрети почели да добијају астрономску димензију. Ја бих полако причала шта видим, професор је објашњавао.

Једном упитан, одакле таква интересовања код њега, штуро је одговорио, да се од простоте света мора бежати у небо. Но, то мени није било довољно. Почела сам другачије да сагледавам и његову личност. Тај колоплет замршених и често контрадикторних особина показивао је мој професор.

Изграђен и као личност и као стваралац у годинама за време и после Другог светског рата, „револуционар, борац и комуниста“, како је сам за себе

ТЕЛЕСКОП КОМПОЗИТОРА НИКОЛЕ ХЕРЦИГОЊЕ

говорио, био је сав посвећен народу, земљи, патриотизму. Његово стваралаштво по коме је био познат дуго времена биле су масовне песме, његова песма „Југославији“ предлагана је и за химну. Израз његових стваралачких склоности као и литерарних најпре је показао сценски ораторијум „Горски вијенац“ 1956. године. И тада и од тада, стално оспораван, хваљен, признат, склоњен имао је судбину уметника у „смутним временима“. Тај телескоп никако се није уклапао у биографију.

Другог дана сам такође задихано и задоцнивши дошла на наш сусрет, све трчећи уз степенице и почела да помињем „лош биоритам“ и звездану ненаклоњеност, како су ми тога дана прорицали астролози у неким новинама.

Професор се такорећи увредио на само започињање приче о астрологији, помодарству. Говорио је о људској лакомислености и похлепи разних „звездочатаца“.

Био је строг, искључив, скоро разочаран мојим уласком и рекао: “То су све глупости, не знам како било ко може у то да верује“.

Сваки пут гледајући у небо, мало по мало, почела сам да разазнајем сјај и положај звезда и боју неба у различита доба дана и године. А Херцигоња је све чешће и све дуже посвећивао пажњу нашим „астрономским“ разговорима.

У једном тренутку и ја сам се запитала одакле та музичка приврженост космосу и тежња за спознајом небеских закона. Радећи као професор историје музике, није било тешко открити да је „музика сфера“ била веома блиска још грчким филозофима, који су многе појаве у звуку и тоновима објашњавали космичким следом ствари.

Питагора није оставио музичко теоријске списе и студије о томе, али су то учинили његови ученици, па је он сам извео своју теорију о односима међу тоновима висином и дубином звукова помоћу симболике бројева за шта је аналогију налазио у свемиру, у односима међу планетама. Уочивши значења бројева 1, 2, 3 и 4 Питагора им је дао симболичка својства, повезао са менама у природи (годишњим добима) а интервале са планетама у космосу. Његова филозофска и теоријска поставка сматрала је да се до идеалне чистоте душе долази управао кроз музику и аскетско одрицање од овоземаљског. Његови следбеници и ученици, питагорејци, наставили су учитељевим путем, уз много више реалности. Међу њима су били Филолај, Архитас, Еуклид, Ератостен, Дидим и др. (тзв. каноници). Та реалност се видела у детаљнијем изучавању самих музичких феномена као таквих, без поређења са космичким законима.

Одједном ми се све то некако повезало у глави и Стари Грци, њихов златни век који је укоренио читаву западноевропску културу и „музика сфера“ у Његошевом делу, посебно у *Лучи микрокосми*, па сам другачије почела да сагледавам и сама композиторова остварења. Учинило ми се да се он и Његошу приближио преко апстрактне загледаности у филозофију и у

само небо, не само у *Горском вијенцу* који је и компоновао него и у Херцигоњиним другим делима, „Планетаријум“, „Јами“, „Слуги Јернеју“.

Када бисмо линију композитора, који су налазили инспирацију у небеским појавама у најширем смислу, вукли од старих источних цивилизација, преко грчке уметности, до данашњих дана, видели бисмо да је оваква наклоност веома блиска ствараоцима и музичарима уопште. Да не бисмо заузимали превише пажње читаоцу (који није музичар) за ову прилику бисмо навели вишеставачну оркестарску композицију „Планете“, енглеског композитора Холста (Gustav Holst, 1874 – 1934) који је светску славу доживео управо са овом композицијом, односно само једним њеним ставом, „Марсом“. Све до тада познате планете, изузев Земље добиле су по један став, али ниједан није таквог оркестарског мајсторства и изражајне снаге као „Марс“.

Теме безбројних музичких композиција различитих жанрова, од вокалних, вокално-инструменталних до инструменталних су звезде, Месец и месечина, што, тако рећи, нема композитора који није уврстио у свој опус. Међутим, док су романтичари у својим делима интензивну меланхолију повезивали са ноктуралним атмосферама, а импресионисти то још више продубили, са новим сазнањима космичких појава и композитори су се окренули другим асоцијацијама.

Задржавајући пажњу на само неким од наших аутора, помињемо, не сасвим случајно нити насумице, необичну појаву композитора Владана Радовановића (1932) који је ујединио више дарова будући и сликар, књижевник итд. И у својим делима је, користећи електронске звуке и тејп музику такође био загладан у космичке дубине о чему сведоче „Сфероон“, посебно „Сазвежђа“ и друга дела.

Композитор средње генерације Вук Куленовића (1946), који већ дуже времена живи и ради у САД, док је још био у нашој земљи компоновао је „Квазар ОХ 471“ (1975) са којим је постигао значајан успех и добио Прешернову награду у Љубљани. Астралне теме га занимају до данас, па следи дело „In mezzo al brivvido astrale“ (1979), „Икар“ (1978), „Слово о светлости“ (1979) и друга слична дела.

Познато је да је наш велики ерудита, Властимир Перичић, композитор, музиколог, теоретичар музике такође имао у своме стану један мањи телескоп и да су он и Херцигоња веома често размењивали сазнања и виђења космоса.

Међутим, телескоп који је заузимао тако важан положај у стану и коме смо тако рећи сви, његови ученици, ишли на поклоњење није донео астралне теме његовом стваралаштву. Споља гледано, само по називу, не улазећи у суштину музике и теме, мисле да је његов „Планетаријум“ управо такво дело. Међутим, ово дело настало између 1958. и 1960. није никада јавно нити сценски изведено, али је више пута емитовано преко радио таласа, Херцигоња га је издвајао из свог целокупног опуса. Базирано на Крлежиним

ТЕЛЕСКОП КОМПОЗИТОРА НИКОЛЕ ХЕРЦИГОЊЕ

Баладама Петрице Керемпуха оно се бави крвавим догађајима из хрватске прошлости и Сељачке буне.

Сам аутор о томе пише: „Ка „Планетаријуму“ ме нарочито привлачила она основна мисао: језа, страхота једне мрачне прошлости, толико мрачне и трагичне, да сјећања на њу и мрачна обрачунавања с њом још дуго неће бити изживљена. Толико мрака, толико кошмара, толико ужаса једне крваве и стравичне прошлости, давне и недавне! Мислим да њена осуда никада неће бити неактуелна.“¹

Назван „музичко-сценска визија“, то је вокално-инструментално дело писано у 8 ставова а окретање точка планетаријума који се врти и зауставља у различитим историјским и временским тренуцима и ситуацијама истовремено је и главни музички лајтмотив дела.

Загледан свакодневно у звезде, композитор Никола Херцигоња је у своме стваралаштву давао првенство књижевним, историјским, социјалним темама и идејама интерполирајући их у велика музичко-сценска и ораторијска дела.

Остала је тајна како се и од кога „заразио васионом“, како је често говорио.

Његов учитељ у Загребу био је једно време и Јосип Славенски, наш значајни композитор који је у том смислу најдаље отишао. Није ли он млађаног Николу подстицао на ширење видика и знања изван уметности, књижевности и музике?

Познато је да је Никола Херцигоња припадао малобројним великим ерудитима, уметницима који су говорили велики број језика, читали страну литературу из многих области, познавали општу и националну историју исто као и све жанрове и типове уметности. Био је у извесном смислу свезналица, обавештен у многим областима веома удаљеним од музике.

Извесне контроверзе увек скривају право лице уметника. Веома близак земљи и земаљским проблемима, вечити борац за правду, задојен комунистичким идеалима до своје смрти, он је нове појаве, каква је помодна астрологија исмевао као најгори кич, а хороскопе третирао као „заглушљивање народа“. И то би се све уклопило у слику његовог аскетизма према животу, свету, строгости у процени људи и њихових карактера, да није те сталне замишљености над небом и небеским појавама које скоро да су биле његова интимна исповедаоница, како смо ми, његови посетиоци, пријатељи и ученици, доживљавали ту чудесну справу звану – телескоп. То је био део интимног света Николе Херцигоње у коме су само изабрани имали приступа, који је чувао и крио као нешто најличније и најинтимније.

TELESCOPE OF COMPOSER NIKOLA HERCIGONJA

Memories on known composer Nikola Hercigonja and his telescope and astronomical interests are presented.

¹ Никола Херцигоња: “Белешке“ из 1959, рукопис, власништво Б. Радовић.